

ПОЛЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ В КРИТИЧНІЙ РЕЦЕПЦІЇ ІВАНА ФРАНКА

Роман Голод

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76000, вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ*

Статтю присвячено вивченню Франкової літературно-критичної рецепції творчості польських письменників кінця ХІХ – початку ХХ століття. У фокусі дослідницької уваги польський літературний позитивізм, натуралізм, реалізм, модернізм. Проаналізовано ставлення І. Франка до діалектики традиції та новаторства у польському літературному процесі зазначеного періоду. З'ясовано значущість інерції романтичних впливів на подальший розвиток польської літератури.

Ключові слова: *романтизм, позитивізм, натуралізм, реалізм, модернізм.*

Проблема Франкової інтегрованості в іпостасях письменника та критика у світ польськомовної літератури неодноразово перебувала у фокусі дослідницької уваги українських і зарубіжних літературознавців. **Короткий огляд попередніх публікацій** дозволяє виокремити у списку науковців, які торкалися цієї проблеми, М. Возняка [Возняк 1955], Г. Вервеса [Вервес 1957], М. Гнатюка [Гнатюк 2007], Г. Корбич [Корбич 1998], М. Купльовського [Kupłowski 1976], М. Легкого [Легкий 2007], Я. Мельник [Мельник 2009], І. Пачовського [Пачовський 1958], Я. Ривкіса [Ривкіс 2017], Д. Шимонік [Шимонік 2020] та інших дослідників, праці яких посприяли створенню загальної картини взаємин Івана Франка з польською літературою. Однак універсальність творчого генія українського письменника детермінує необхідність деталізації окремих хронологічних і парадигматичних фрагментів цього, без перебільшення, епічного полотна. Епічного, бо, як слушно зазначає М. Легкий, «із майже 2800 опублікованих праць із різних царин людського знання понад 1100 написано польською мовою», і хоч «серед них віднаходимо чимало автоперекладів (з польської мови на українську чи з української на польську), однак суті справи це не змінює: польськомовні публікації І. Франка становлять майже третину його науково-публіцистичного доробку» [Легкий 2007, с. 101].

Значна питома вага польськомовних творів і студій у доробку Івана Франка пов'язана з його співпрацею з такими виданнями, як «Przegląd tygodniowy», «Przegląd społeczny», «Prawda», «Głos», «Athenaum»,

«Kurier Lwowski». І хоч ця співпраця зчасти була не від доброго життя, а з життєвої необхідності заробляти на хліб насущний (не випадково свій десятилітній період роботи в газеті «Kurier Lwowski» Франко означував як працю «в наймах у сусідів»), все ж і вона приносила користь як самому письменникові (причому не лише матеріальну, а й у аспекті його професійного становлення як літературного критика), так і читачам цих польськомовних видань. З іншого боку, результативна праця І. Франка у польських газетах і журналах свідчить про неабияку інтегрованість письменника у польське культурне життя. М. Легкий у зв'язку з цим стверджує: «Співпраця І. Франка у польськомовних виданнях, як бачимо, тривала майже двадцять років. Спершу спорадична, вона набирала щораз більшої потуги: наприклад, упродовж 1887–1894 рр. на сторінках бібліографічного покажчика праць віднаходимо втричі більше публікацій польською, ніж українською чи іншими мовами. Цей факт можна пояснити насамперед обставинами творчого життя І. Франка, зокрема його активною журналістською діяльністю в газеті „Kurjer Lwowski” (тут він надрукував понад 800 статей, головню суспільно-політичних та економічних), глибокою закоріненістю в польську культуру (у широкому сенсі цього слова)» [Легкий 2007, с. 101].

Загальний погляд на загальну картину Франкового ставлення до польської літератури виокремлює у ній (картині) центральний фрагмент, що концентрує на собі найбільшу увагу обсерваторів. Йдеться про контроверсійну статтю І. Франка з провокативним заголовком «Поет зради», присвячену творчості класика польської літератури – Адама Міцкевича. На думку Я. Мельник, «саме ця етапна в багатьох аспектах для біографії І. Франка стаття надовго роз'єднала його з польським громадянством», хоч, водночас, «стала, імовірно, однією з причин публікації 1913 р. «Wielkiej Utraty», манускрипту невідомого автора, який І. Франко купив 1902 або 1903 р. в антикварній крамниці, як п'яту «нововідкриту» частину «Дзядів» Адама Міцкевича» [Мельник 2009, с. 237]. Справді, стаття, а особливо її заголовок, що сприймався як визначальна характеристика на адресу Адама Міцкевича, затьмарила сприйняття інших, позитивних здобутків літературно-критичної діяльності Івана Франка, пов'язаної з польською літературою. Зрештою, значущість творчої спадщини Адама Міцкевича як для польської, так і для світової культури й літератури український письменник теж умів належним чином оцінити, про що свідчить ціла низка інших його праць, присвячених польському поетові. Зокрема, в одній із них Франко стверджує: «Адам Міцкевич, без сумніву, найбільший поет польської нації і один із найгеніальніших людей, яких видало людство» [Франко 1986, т. 39, с. 256].

Безумовно, як історик і теоретик літератури І. Франко цікавився здобутками польського романтизму (зокрема творчістю того-таки Адама Міцкевича чи Юліуша Словацького) так само, як і здобутками романти-

зму українського чи української школи у польській літературі. Однак цілком логічно об'єктом і предметом досліджень Франка-літературного критика були передовсім реалії сучасного йому польського літературного процесу. Тож спробуємо, озброївшись методологічною оптикою, якій надавав перевагу сам І. Франко, а саме – понятійно-категоріальним апаратом культурно-історичного та порівняльного **методів** літературознавчого аналізу, дослідити той фрагмент його літературно-критичної діяльності, який пов'язаний хронологічно з періодом розвитку польської літератури кінця XIX – початку XX століть, а парадигматично – з літературою польського позитивізму, натуралізму, реалізму та модернізму. Хоч відразу застережемося: навіть за умов такої партикуляризації ми приречені робити екскурси у романтичне минуле польської та української літератур, позаяк динаміку розвитку реалістичного типу творчості у Польщі та в Україні неможливо зрозуміти, не враховуючи потужну інерцію романтичних тенденцій у розвитку наших національних літпроцесів. Як зазначає Стефанія Скварчинська, «критика і методологія романтична, подібно як і література романтична, були показниками революційної ідеології широких кіл суспільних у цілій Європі, кіл, що зривалися проти деспотизму однаково в ім'я ідеалу свободи одиниці й утискуваних суспільних класів, як – і це передусім – в ім'я свободи уярмлених народів» [Skwarczyńska 1984, s. 9]. Саме через цю стійкість романтизму, який в історії наших народів відіграв важливу націєтворчу функцію, реалізм у літературу прийшов услід за натуралізмом, а не навпаки, як, скажімо, у французькій чи російській літературах. Епатажний характер натуралізму виявився більш дієвою зброєю для подолання консервативних засад вже застарілої у кінці XIX ст. естетики романтизму.

Отже, у Польщі, як і в Україні, реалістичний *тип творчості* (термін ширший, ніж *літературний напрям*), до якого належали реалізм і натуралізм постав на світоглядно-філософській основі позитивізму. І, хоч останній вживається на позначення суто філософського феномену, вплив позитивізму на літературні процеси у Польщі був настільки значущим, що його почали вживати й на позначення цілого корпусу імен і творів в історії польської літератури. Деякі дослідники намагаються диференціювати літературний позитивізм (Болеслав Прус, Генріх Сінкевич; Еліза Ожешко) та натуралізм (Адольф Дигасінський, Антоні Сигетинський, Артур Грушецький) [Podraza-Kwiatkowska 1997, s. 176.], однак зчаста терміни «польський позитивізм» і «польський натуралізм» вживаються як синонімічні.

Під впливом Михайла Драгоманова Іван Франко знайомиться із працями провідних європейських представників філософського позитивізму – Огюста Конта, Іпполіта Тена, Герберта Спенсера, Чарльза Дарвіна, приймає цю доктрину як співзвучну із власним світосприйняттям і популяризує провідні її постулати у власній літературній (поетика нату-

ралізму та реалізму) і літературознавчій (методика культурно-історичної школи) практиці. Саме ж значення терміну «позитивний», від якого походить назва напрямку, на думку польської дослідниці Барбари Скарги, розкривається як «корисний», «реальний», «достовірний», «точний», «конструктивний», «відносний», «соціальний» [Skarga 1964, s. 12].

Загалом прихід позитивізму в соціально-політичне й культурне життя І. Франко характеризує як «великий поворотний момент в історії культурного розвитку Польщі». Саме з позицій позитивістського раціоналізму і прагматизму він розглядає загальний контекст українсько-польських культурних взаємин. Зокрема, український письменник переконаний, що «такий аргумент, ніби щось є «на руку полякам», а тому шкідливе для українців», можна вважати хіба що «доказом здичавіння і шовіністичної запеклості», а цінність суспільного поступу і прогресу, як і щирості та правдивості у стосунках між народами, мали би бути однаково корисними як для українців, так і для поляків [Франко 1986, т. 28, с. 98].

Найкращим ілюстративним матеріалом того, як світоглядно-філософські постулати «проростають» із закоріненості у позитивістський базис в естетичну надбудову поезики натуралізму, є творчість провідного теоретика і практика зазначеного літературного напрямку Еміля Золя. Останньому присвячено цілу низку дітературно-критичних праць І. Франка. І хоч у польську, як і в українську літературу, Е. Золя прийшов переважно з російських журналів і перекладів, які підготували власну публіку «до притяжчого корму, який подає д. Золя» [Франко 1986, т. 26, с. 49], все ж і Франко вніс свою лепту в популяризацію творів французького автора серед польських читачів. Українському письменникові зокрема належить польськомовний переклад оповідання Е. Золя «Безробіття», яке було надруковане у газеті „Praca” (1879, №2, 3). У зв’язку з цим Володимир Матвіїшин підкреслював, що «саме І. Франко першим у польській (як і в українській) критиці дав об’єктивну оцінку творчості Е. Золя, відмінну від висновків польських літературознавців, і таким чином, до певної міри, прислужився до його популярності у Польщі» [Матвіїшин 1972, с. 54]. Ба більше, у листі (21 грудня 1884 р.) до редактора журналу «Przegląd Tygodniowy» Адама Вісліцького І. Франко запитує: «Чи у виданнях, що виходять разом з «Przegląd Tygodniowy», особливо у виданнях дешевих повістей (де вишли «Магазин новин» Золя, «Сафо» Доде і т. п.), не могли б бути вміщені переклади деяких повістей братів Гонкурів, які поряд з Золя, Доде і Флобером є найвидатнішими представниками натуралістичного напрямку у Франції?» [Франко 1986, т. 48, с. 508-509]. До праці над перекладами французьких письменників-натуралістів І. Франко готовий залучити й своє найближче літературне оточення, тож повідомляє А. Вісліцькому, що є пані, яка «дуже добре володіє французькою мовою (тому що вирос-

ла у Парижі) і так само добре володіє польською мовою і котра хотіла б літературною працею здобути собі становище, хоч трохи краще від того, в якому вона перебуває зараз». Зрештою, український письменник цікавиться: «...Чи повісті братів Гонкурів (до цього часу, наскільки я знаю, вони взагалі не були відомі у польській літературі, а безумовно варті ознайомлення) могли б бути вміщені у Вашому виданні і чи можу я вище згадану пані залучити до праці?» [Франко 1986, т. 48, с. 509].

Що ж стосується Франкових оцінок творчості польських письменників новітніх часів, то український письменник, цілком у дусі філософського позитивізму й літературного натуралізму, критикує їх за «нахил не стільки до ідеалізму, скільки до ідеалізування, тобто до прикрашування, облагороджування того, що насправді зовсім не таке, і до обминання тих сторін життя і явищ, яких таким чином облагородити не можна» [Франко 1986, т. 27, с. 124]; відзначає кризовий стан польської поезії, оскільки «великий скарб мотивів, картин і форм романтичної поезії вже давно вичерпаний» [Франко 1986, т. 27, с. 257]. Проте він позитивно відгукується щодо поезії Вінкентія Поля, вважаючи його «одним із найвизначніших польських поетів доби переходової від великої плеяди романтиків до новішої позитивістично-реалістичної школи», що «належить також психологічно до найцікавіших явищ у польській літературі» [Франко 1986, т. 35, с. 157].

Нелегкий процес становлення польського позитивізму у протистоянні зі стійкими традиціями романтичної школи описували Франкові сучасники, які вже на початку ХХ ст. звертали увагу на специфічні умови генези цього літературного явища: «І нашого краю не оминув позитивізм, але дістався до нас тільки тоді, коли у Франції та Англії його панування почало хилитися до занепаду. Починаючи приблизно від року 1870, відігравав у нас позитивізм роль гасла, під яке гроно публіцистів і журналістів, відомих під назвою «молодих» або «позитивістів», підтягали все, що мали повідомити суспільству. Докотившись до Варшави, втратив позитивізм по дорозі свій характер філософський і науковий і замінився реакцією суспільно-літературною, повернутою проти ідеалів покоління, вихованого в традиціях романтизму. І у нас говорили, що-правда, багато про науковість позитивізму, про всемогутність знання, про значення методи індукційної, обсервації та експерименту, диспути ті однак не переходили межі розправ полемічних, підготовчих» [Jeskie-Choiński 1908, s. 12].

Для самого Франка сцієнтизм, прагматизм, раціоналізм, фактографізм, об'єктивізм позитивізму, його заангажованість соціальною проблематикою стали основою для сформульованої у статті «Література, її завдання і найважливіші ціхи» концепції *наукового реалізму*: «Література, так як і наука сьогочасна, повинна бути робітницею на полі людського поступу. Її тенденція і метод повинні бути наукові. Вона громадить і

описує факти щоденного життя, вважаючи тільки на правду, не на естетичні правила, а разом аналізує їх і робить з них виводи, – се її науковий реалізм» [Франко 1986, т. 26, с. 13].

Відповідно й у творчості польських письменників кінця XIX – початку XX століть I. Франко позитивно маркував ті риси, які були суголосними з його власною ідейно-естетичною доктриною. І хоч критик усвідомлював, що зчаста позитивізм у літературі «пристосовувано односторонньо і по-доктринерськи прямолінійно», однак не сумнівався, що «завдяки популяризації західноєвропейської науки, внаслідок гострої критики тодішніх і минулих польських відносин і завдяки поштовхам до самостійних пошуків, до думання й обчислювання, цей позитивізм мав переломний і багатий наслідками вплив» [Франко 1986, т. 33, с. 377]. До здобутків позитивізму у польській літературі, на думку Франка, належало те, що «він виховав такі великі таланти, як Сенкевич і Прус, під його непереможним впливом творила Еліза Ожешко; цілий ряд менш талановитих письменників, як Свентоховський, Дигасінський, Юноша та ін., йдуть слідами цих передових талантів», а також те, що «цей напрямок [...] почав ближче стежити за життям польського селянина» [Франко 1986, т. 33, с. 377].

У розвідці «Польський селянин в освітленні польської літератури» український критик позитивно оцінює роман Болеслава Пруса «Форпост», акцентуючи, що в ньому, як і в романі Е. Золя «Земля», сама земля стає одним із персонажів. Франко зазначає, що «коли у попередніх польських романах народ, селянина змальовували тільки мимохідь, у формі декорації, а на першому місці стояв двір, то у «Форпості» навпаки: центром є селянська оселя, а двір виступає на задньому плані, сповитий якимось чаром невиразності» [Франко 1986, т. 27, с. 87]. Критик переконаний, що твори такого типу мають більший вплив на читача, «ніж ті заяложені і на тисячі ладів перемелені любовні історії вродливих панянок і паничів, після прочитання яких, незважаючи на всю їхню психологічну рафінованість, ми залишаємося звичайно такими ж розумними, як були і до цього» [Франко 1986, т. 27, с. 94].

«Наскрізь дитиною позитивізму, ентузіасткою прогресу, науки і вільної думки й чину» Іван Франко вважає Марію Конопницьку. Критик зокрема зазначає, що в її «образках» «найелегантнішою салонною мовою і найвибагливішим стилем змальовано те, чого досі ні один поет так не побачив і так не описував, – змальовано польського селянина в усій його сумній дійсності, з наочністю і гіркістю колориту, які часто межували з брутальністю» [Франко 1986, т. 33, с. 378]. Підкреслюючи епатажний характер нової естетики, Франко зазначає, що ці твори «діяли, як вибух бомби»: «Вони відразу зірвали ореол, що ним прикрасили постать селянина в польській літературі давніші письменники» [Франко 1986, т. 33, с. 378].

Франко переконаний: для того, аби описати життя селянина у його правдивому, а не романтичному освітленні, необхідно роздивитись його зблизька, мати відповідний досвід пізнання селянського середовища. Саме такого досвіду, на думку критика, не вистачає Марії Конопницькій, котра, так само, як і Еміль Золя, не інтегрована у життя простого народу: «На жаль, вона надто мало знає життя народу, – пише Франко, – народившись у панському дворі, вихована оддалік від селянської хати, вона наблизилася до неї не під натиском свого таланту, наскрізь романтичного, а під впливом теорії, доктрини й переконання про необхідність такого кроку» [Франко 1986, т. 27, с. 258]. Натомість такий досвід, на думку І. Франка, є у «співака епопеї хлопського життя» [Франко 1986, т. 31, с. 404] – Яна Каспровича. Прихід останнього у польську літературу, на думку Франка, викликав у значної частини читачів «інстинктивне відчуття, те таємниче тремтіння, яке інколи охоплює знервованих, випещених салонних ляльок, коли в їхньому товаристві ні з того, ні з сього з'явиться мужик – простий мужик у сіряку, у важких чоботях, з грубими руками, від яких відгонить сильним запахом землі, що його годує» [Франко 1986, т. 27, с. 260]. У вступному слові до книги «Еміль Золя. Довбня» (1879) Франко описував схожу реакцію ситих французьких буржуа на «робочий люд», який у згаданому творі чи не вперше з'явився перед їхні очі у «правдивій, не ідилічній і не романтичній одежі»; коли читачі вперше «почули зблизька його бесіду, перший раз [...] занесло їх делікатні носи «запахом люду»» [Франко 1986, т. 26, с. 102]. До позитивів у творчості Я. Каспровича І. Франко зараховував те, що у нього «ми маєм справжній опис селян певної місцевості, селян з крові і кості, що живуть ще й досі або недавно померли, – отже, маємо тут у повному значенні те, що Золя називає *documents humains* (людські документи), звичайно, пропущене крізь призму індивідуальності і поетичної фантазії самого автора» [Франко 1986, т. 28, с. 153]. Франко також однозначно захищає право письменника описувати не лише життя царів чи полководців, але й представників найнижчих чи й маргінальних верств суспільства: «Деякі польські критики попросту закидали Каспровичу, що він пише пасквілі на люд, малюючи самих п'яниць, злочинців або маніяків. По моїй думці, закид несправедливий. Можна малювати, що кому хочеться; головна річ в тім, як малювати» [Франко 1986, т. 31, с. 403]. Негативами творчої манери Я. Каспровича І. Франко вважає «закоханість у чисто абстрактну поезію і філософські роздумування» [Франко 1986, т. 27, с. 261]; прагнення малювати «розумом і фантазією, а не чуттям» [Франко 1986, т. 31, с. 403]; а також надто фаталістичний опис селянського життя («над цілим оцим «селянським світом» тяжить якась сіра хмара, якась фатальна безвихідь» [Франко 1986, т. 28, с. 154]). Між іншим, ідентичні недоліки Іван Франко відзначав і у творчості засновника світового натуралізму Еміля Золя, наголошуючи, що панорама селянсь-

кого життя у його творі «не надто приваблива світлими кольорами, а подеколи навіть забарвлена авторським песимізмом» [Франко 1986, т. 28, с. 186]; «на обрії не видно жодної ясної цяточки»; «вся та картина – велетенська, надзвичайно пластична, сповнена подробиць – робить враження тяжкої сірої хмари, обтяженої громами і градом» [Франко 1986, т. 28, с. 187].

Після вибухово-епатажної хвилі натуралістичного спрямування на тій самій позитивістській основі у польській літературі утвердився більш поміркований в аспекті уваги до брудних, дискомфортних сторін дійсності реалістичний напрям. Останній теж перебував в опозиції до застарілого на той час роматизму, за термінологією Франка, «нижчого містичного сорту». Ось як цю тенденцію описує І. Франко в огляді творчості Юзефа Богдана Залеського: «Не диво затим, що теперішні покоління, склонні не до «брудного реалізму», котрим старі няньки літературні страшать маленьких дітей, а до тверезого і ясного погляду на світ, перестали розуміти сю сонну поезію, перестали інтересуватися нею» [Франко 1986, т. 27, с. 26]. Як прихильник реалістичної доктрини в літературі І. Франко зауважує, що оригінальна поезія Б. Залеського належить до романтизму, що не кличе народ до боротьби за свої національні й соціальні права, а, навпаки, покликана заколисувати його пасіонарність. Відтак критик робить можливо й надто категоричний висновок, що так звана «українська школа» в польській літературі по своїм провідним думкам була і осталась більше чужою українському народові, ніж, наприклад, школа литовська», а літературний вплив її на інтелігенцію «вказував на те, як не треба писати для українського народу, ніж як треба» [Франко 1986, т. 27, с. 32].

Орієнтовно з 90-их років ХХ ст. позитивізм починає втрачати свою актуальність в інтелектуальному житті Європи загалом, Польщі й України зокрема. На зміну йому приходять нові філософські течії, серед яких значної популярності набирає так звана *філософія життя*. На її основі у літературі з'являються відповідно модерні тенденції та форми. На переконання Франка, надмірне захоплення культом «чистої краси» і принципом «мистецтва для мистецтва» так само ослаблюють творчий потенціал модерних митців, як і тяжіння до надмірного утилітаризму, згущення похмурих настроїв фаталізму в адептів позитивізму, натуралізму й реалізму. Скажімо, І. Франко скептично сприймає те, що поезію «співця недолі польського селянства» Теофіля Ленартовича абсорбувала позитивістська школа, адже він був одним із запеклих її противників. Критик вважає, що «події відірвали Ленартовича від землі, від улюблених мазовецьких лісів, перервали його живий зв'язок з дійсністю, і він, замість того, щоб стати натхненним народним поетом, перетворився на музиканта-віртуоза» [Франко 1986, т. 27, с. 258]. З іншого боку, в поезії Адама Асника український критик вбачає еклектизм, який є наслідком надмір-

ного прагнення до утилітарності в літературній творчості, коли автор, «як метелик, прагне пити нектар з кожної квітки і, як єврей, хоче мати вигоду з кожного деревця, джерельця і камінчика» [Франко 1986, т. 27, с. 258].

З приходом у Польщу, як і в Україну, модернізму І. Франко, який свого часу іронізував зі «старих нянюк літературних» (ретроградних «панівних естетів»), які лякали «брудним реалізмом» (натуралізмом) «маленьких дітей» (концептуально незрілу, несамостійну частину письменства і читацької публіки), і сам, мабуть, підсвідомо почав відчувати спокусу «поняньчити», скажімо, зовсім ще молоду «Молоду Польщу» чи «Молоду музу». Однак на свідомому рівні роль консервативного критика йому явно не імпонувала. Тому-то, аналізуючи творчість чи не найрадикальнішого із новоявлених польських модерністів – Станіслава Пшибишевського (зокрема його поему в прозі «Із циклу Вігільї...» у перекладі Антона Крушельницького), критик починає розмову із своєрідного застереження-самовиправдання: «Я не з тих боязливих, що при кожній новій появі в літературі, непривичній для їх смаку і для їх утертих стежок, лементують над упадком моральності і суспільного ладу і пророкують близький кінець світу, а щонайменше затрату народних святощів» [Франко 1986, т. 32, с. 32]. А далі Франко безжально «розносить» аналізований твір, характеризуючи його як «виплід високоталановитого і інтелегентного, але наскрізь божевільного чоловіка»: «Божевілья, тяжка духовна хвороба – се виразні признаки сього писання, виразні особливо в тім неспокійнім і прудкім миготанні образів його уяви, в наглих перескоках із п'ятого на десяте і в тім наскрізь хворобливім затісненні духовного кругозору, що змушує автора в цілім світі бачити тільки своє власне я, обожане і нічим не зв'язане, неважаючи на всю його (змальовану в творі) мізерність – і жінчину в одній тільки функції – самиці» [Франко 1986, т. 32, с. 32-33]. Очевидно, надмірний індивідуалізм, навіть егоцентризм, до якого тяжів не лише С. Пшибишевський, а й, на переконання І. Франка, і «Молода Польща», і «Молода муза» як модерні літературні угруповання, – уявлялися українському критикові найбільшими доктринальними «гріхами» у їхніх ідейно-естетичних системах. І жодні декларації та маніфести молодих модерністів щодо їхнього наснаження новими ідеалами й векторами руху «назад до душі» не виправдовували їх в очах українського критика. У відгуку на маніфест «Молодої музи» про твори представників старшого покоління письменників (Панаса Мирного, Івана Нечуя-Левицького і свої власні) І. Франко риторично запитує: «Чи всі ті і інші твори не були надихані високим ідеалізмом, до якого зрозуміння ще не доросла наша «Молода муза»?» [Франко 1986, т. 37, с. 415].

Франко ніколи не перебував в опозиції до модернізму, але він завжди перебував в опозиції до слабкої, безбарвної, позбавленої оригіналь-

ності й національного колориту літератури. Він, наприклад, об'єктивно оцінює як «абсолютного пана форми» близького до краківської модерністської богеми Василя Стефаника. Можливо через те, що, на відміну від того-таки С. Пшибишевського, В. Стефаник не пориває кардинально з традицією національного літературного процесу, а бере з неї здорове раціональне «зерно» і пересаджує його на оновлений, модернізований ідейно-естетичний «грунт». Як не парадоксально, але те, що здавалося перепоною для новаторських тенденцій як в українській, так і у польській літературах і що можна означити як зумовлену певними культурно-історичними обставинами розвитку мистецьку традицію, стало запорукою оригінальності й неповторності національних варіантів натуралізму, реалізму та модернізму. Стефанія Скварчинська так описує присутність цих обставин у кінці XIX ст. у Польщі: «Розгалуження суспільно-виховне напрямку соціологічного мало в добі романтизму численних прихильників у всьому світі, але ніде такою мірою, як у Польщі після її розділу. І власне те розгалуження було тісно пов'язане з факторами романтизму. Нічого в тому дивного не було; Польща розмежована, Польща безпомічна щодо зазіхань завойовницьких у природній спосіб довіряла літературі та мистецтву завдання підтримання свідомості народної та прагнення до визволення у суспільстві» [Skwarczyńska 1984, s. 87].

Власне, «завдання підтримання свідомості народної та прагнення до визволення у суспільстві» було і Франковим категоричним імперативом і єднало українського письменника не лише з Адамом Міцкевичем, польськими романтиками й позитивістами, а й із усім слов'янським світом, який прагнув визволення, зокрема й з-під російської імперської кормиги. Бо, як слушно зауважує Д. Шимонік, «І. Франко насправді розрізняв «слов'янську позицію» й російську ідею панславізму, головним принципом якої було підпорядкування слов'ян російській диктатурі» [Шимонік 2020, с. 83].

Саме прагнення до індивідуальної та національної свободи – риса, яка зародилася й пройшла становлення у потужній романтичній традиції як польської, так і української літератур – не тільки стала стрижневою рисою наших національних варіантів позитивізму, натуралізму, реалізму і навіть певною мірою модернізму, але й забезпечила їм «іншість», оригінальність, колоритність, вберегла від копіювання, епігонства, вторинності, порівняно з іншими європейськими літературами. І це цілком логічно, бо, як зауважує Володимир Моренець, «літературна ієрархія формується не на Місяці і навіть не в Парижі, а кожним національним контекстом зокрема, інакше вона має не естетичний, а той чи той ідеологічний характер» [Моренець 2002, с. 10].

Відтак, якщо абстрагуватися від непорозумінь із поляками через Франкову статтю «Поет зради», стає зрозумілим, як багато український письменник зробив для популяризації польської літератури в Україні,

української – у Польщі, західноєвропейських інтелектуальних здобутків і мистецьких тенденцій і в Україні, й у Польщі. А щодо А. Міцкевича – наведемо справедливий коментар Ярослави Мельник стосовно Франкової передмови до видання драми «Wielka Utrata»: «І ще один важливий аспект проблеми. «Wielka Utrata» сприймається як відповідь І. Франка на звинувачення його особисто в зраді з боку деяких поляків. І вельми прикметно, що ця відповідь смертельно хворого письменника засвідчила глибоку шляхетність його натури: «У голосах поляків про українську народність та українське письменство аж надто часто чути такі слова, буцімто українці тільки тим і дишуть, що ненавистю до поляків, і те тільки вміють, що сіяти ненависть і ворожнечу супроти них, отся книжка нехай покаже їм, що Українці вміють сіяти й дещо інше», – зазначав він у передньому слові до драми» [Мельник 2009, 242].

Література

1. Вервес Г. Іван Франко і питання українсько-польських літературно-громадських взаємин. Київ, 1957. 363 с.
2. Возняк М. Еліза Ожешко і Іван Франко у взаємному листуванні // 3 життя і творчості Івана Франка. Київ, 1955. С. 111–135.
3. Гнатюк М. Польська література другої половини XIX – початку XX ст. в літературно-естетичній концепції Івана Франка // *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. Warszawa, 2007. Zesz. 23/24: Spotkania polsko-ukraińskie. Uniwersytet Warszawski – Iwanowi France. *Studia Ucrainica*. S. 74–84.
4. Кирчів Р. У творчій співдружності (Українсько-польські літературні взаємини). Київ, 1974. 48 с.
5. Корбич Г. Польська література на сторінках «ЛНВ» (1898–1906) // *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. Warszawa, 1998. Nr 6–7. S. 219–225.
6. Маловідомі польськомовні студії Івана Франка (погляд крізь призму українсько-польських стосунків) // *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. Warszawa, 2007. Zesz. 23/24: Spotkaniapolsko-ukraińskie. Uniwersytet Warszawski – Iwanowi France. *Studia Ucrainica*. S. 101–118.
7. Матвіїшин В.Е. Золя в польсько-українських літературних взаєминах. *Укр. літературознавство*, Львів, 1972. С. 52–59.
8. Мельник Я. «Поет зради» Івана Франка. Голоси польської преси: pro і contra. *Парадигма*. 2009. Вип. 4. С. 237–242. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/paradig_2009_4_18
9. Моренець В. Національні шляхи поетичного модерну першої половини XX ст.: Україна і Польща. Київ, 2002. 328 с.
10. Пачовський І. Деякі питання українсько-польських літературних зв'язків кінця XIX – початку XX ст. // Філологічний збірник. Київ, 1958. С. 211–224.

11. Ривкіс Я. Іван Франко про закономірності польського літературного процесу ХІХ ст. (Проблема героя і тематики) // Київські полоністичні студії. 2017. Т. 29. С. 665–678. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kps_2017_29_73
12. Франко І. Зібр. творів: У 50 т. Київ, 1976–1986.
13. Хмелінська Р. *Культурно-мовні польські реалії в публіцистиці І. Я. Франка*. Українська полоністика. Житомир, 2007. Вип. 3–4. С. 257–262.
14. Шимонік Д. Іван Франко на сторінках «Kuriera Lwowskiego»: щодо слов'янських питань. *Слово і Час*. 2020. № 1. С. 76–85. Режим доступу: <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2020.01.76-85>
15. Iwan Franko. *Szkice o literaturze*. Kultura, Literaturoznawstwo, Publicystyka. Warszawa–Drohobycz, 2016. 391 s.
16. Jeskie-Choiński T. *Pozytywizm w nauce i literaturze*, Warszawa, 1908. 258 s.
17. Kuplowski M. *Iwan Franko jako krytyk literatury polskiej*, Warszawa, 1976. 280 s.
18. Podraza-Kwiatkowska M. *Literatura Młodej Polski*, Warszawa 1997. 351 s.
19. Skarga B. *Narodziny pozytywizmu polskiego (1831-1864)*, Warszawa 1964. 388 s.
20. Skwarczyńska S. *Kierunki w badaniach literackich. Od romantyzmu do połowy XX w.*, Warszawa 1984. 392 s.

POLISH LITERATURE OF THE LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES IN IVAN FRANKO'S CRITICAL RECEPTION

Roman Golod

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
76000, Shevchenkost., 57, Ivano-Frankivsk*

The article is dedicated to the study of Franko's literary-critical reception of the works of Polish writers of the late 19th - early 20th centuries. The focus is on Polish literary positivism, naturalism, realism, and modernism. The level of scientific development of the theme "Franco and Polish literature" in domestic and foreign literary criticism is described. The methods of researching the declared topic are indicated. Literary research of Ivan Franko, devoted to the creativity of Bolesław Prus, Maria Konopnicka, Jan Kasprówic, Bogdan Zaleski, Teofil Lenartowicz, Adam Asnyk, Stanisław Przybyszewski are analyzed. The boundaries of the influence of romantic traditions in general and the creativity of Adam Mickiewicz in particular on Polish literature of later generations are clarified. The evolution of Ivan Franko's literary-critical views on the creativity of Adam Mickiewicz is taken into ac-

count. The attitude of I. Franko to the dialectics of traditions and innovation in Polish and Ukrainian literary processes of the late 19th - early 20th centuries is analyzed. The significance of positivism in the intellectual, cultural and literary life of Poland and Ukraine is studied. Attention is paid to the determinants of Franco's interest in the philosophical doctrine of positivism. A comparative analysis of naturalistic and realistic tendencies in the works of I. Franko, E. Zola, and Polish writers of the late 19th century is carried out. The contribution of Ivan Franko to the popularization of positivism and naturalism in Poland and to acquainting Ukrainian readers with the creativity of Polish writers is described. The peculiarities of Franco's critical perception of modern trends in Ukrainian and Polish literary processes are revealed. The features of Franco's critical perception of tendencies towards the absolutization of the doctrine of utilitarian perception of literature and the concept of "art for art's sake" are clarified. The integration of Ivan Franko into the Polish cultural-historical and literary process and the significance of his literary-critical heritage for the establishment of Ukrainian-Polish intercultural relations is proven.

Key words: *romanticism, positivism, naturalism, realism, modernism.*